

**OĞUZ KAĞAN DESTANI'NDA VE DEDE KORKUT
HİKÂYELERİ'NDE KADIN**

Dr. Semra ŞEN

ÖZET

Bu makalede, Oğuz Kağan ve Dede Korkut Hikâyeleri incelenip, bazı yazıtlar değerlendirilerek; İslamiyetten önce ve sonra Türk toplumunda kadının yerinin tespitine çalışılmıştır.

insanların, hayata, doğaya, topluma bakış tarzları, inanç ve fikirleri, ahlâk ve âdetleri, aşk ve aile anlayışları, bütün cepheleriyle, o devrin sanat eserlerine yansır.

Her toplumda ve her devirde kadın toplum içinde önemli bir yer tutmuştur. Toplumun ahlâk ve aile anlayışı; hayata bakış tarzı ile kadın tipi arasındaki ilgiyi **Dede Korkut Hikâyeleri'nde**, İslâmiyetten Önceki Türk Destanlarında ve yazıtlarda da açıkça görebiliriz.

İslamiyetin kabulünden önceki destanlarda karşılaştığımız kişiler, belirli dönemlerde toplumun inandığı temel değerleri simgelerler. Sosyal bakımdan da anlamlıdırlar. Böylece toplumun sosyal koşullarını, düşünce yapısını, gelenek ve göreneklerini anlamak daha kolaylaşmaktadır. Kadının konumu da böyledir. Türk toplumunda kadın, bazan aile reisi ama her zaman Türk evinin direği; erkeğin vefalı arkadaşı, en önemlisi de Türk çocuklarının annesidir. Bu görev, kadına büyük değer sağlamış; destanlarda ilahi bir varlık, dişi bir Tanrı gibi düşünülmüştür. Yaratılış Destanı'nda Tanrı'ya dünyayı yaratma fikrini veren Ak Ana'dır.

Oğuz Kağan Destanı'nda, Oğuz normal çocukluk dönemi geçirmez. Yiğit olma ideali, sosyal bir kişilik durumuna gelmesi "ad alması" ile gerçekleşir. Oğuz'un gergedanı öldürmesi, cesur ve iyi bir avcı olduğunun göstergesidir. Böyle bir kahraman karşılaştığı iki kızla evlenir. İlki kozmik âlemle ilgilidir. Oğuz'un bir yalvarışı sırasında gökten inen kız, güneşten ve aydan daha parlak bir ışığın içinden çıkar. Başında da kutup yıldızı gibi bir ışık vardır. İkinci kız ise bir göl ortasında ve bir ağaç içinde, gök yüzü, dalgalı saçlıdır. Destanda Oğuz'un kızlarla karşılaşması önemlidir ama, düğün merasiminden söz edilmez:

"Gene günlerden bir gün, oğuz Kağan bir yerde Tanrı'ya yalvarmakta idi. Karanlık bastı. Gökten bir gök ışık düştü. Güneşten, aydan daha parlaktı. Oğuz Kağan yürüdü. Gördü ki, bu ışığın arasında bir kız var. Yalnız oturuyor. Çok

güzel bir kızdı. Onun başında ateşli, parlak bir beni vardı. Altın kazık (Demir Kazık, Kutup Yıldızı) gibi idi. O kız böyle güzeldi ki, gülse Gök Tanrı (Mavi Gök) de gülüyor; ağlasa Gök Tanrı da ağlıyordu”¹.

Önemli olan kuvvetli olmaktır. Bu kadınlar Oğuz'a; ideali olan, cihanın ele geçirilmesinde yardımcı olacak oğulları verirler. Burada insan hayatının esasını aşk değil, sürat ve hareket oluşturur. Cihangirlik, fetihler ve teşkilatların gerçekleşmesinde; yaşayışlarının temeli olan at ve okun yanı sıra, birleştirici olarak üçüncü önemli unsur “kadın”dır.

Analık, süt vermek, emzirmek de destanlarda çok önemlidir. Ama baş eğmek, emirlere itaat etmek, ana bile olsa onun da görevidir. Yalnız, esaret anlamında değildir.

Kadın erkeğinin arkasında da kalsa yanındadır. Söz sahibi değildir, fakat akıl danışılандır. Yol göstericidir. Gök Türklerin yeniden millet oluşlarında anne kurt'un yaptıkları yüzyıllarca unutulmamıştır. Uygurlar, hakanlarının ilahi güzellikteki kızlarını Tanrı-kurt'a saklamışlardır. Yenisey Mezar Taşlarında savaşa doymayan akıncı, arkada kalan karısına: “Erlik erdemim için ordu çevir, vur” (Uluğ-Kem Yazıtı) der. Göktürk Yazıtları'nda ise, İltiş Kağan ile elele veren İlbilge Hatun'un desteğiyle Türklük yeniden bağımsızlığına kavuşur, büyük bir devlet durumuna gelir. İsyân eden, üzülen, Çinlilere karşı nefret duyan halk, başında kendisini toparlayacak bir başkan olmadığı için Çin hükümdarına boyun eğer. Halkın bu duygusunu paylaşan İltiş Kağan, eşi İlbilge Hatun ile el ele vererek onun desteğiyle hareketin başına geçer ve etraflarında çığ gibi büyüyen bir kitle oluşur... Aynı kitabelerde, kadının saygınlığı ve önemi siyasi yapının bozulduğu dönemde; hata sonucu da olsa hanımlık kız evladının cariyeye olduğu söylenerek vurgulanır.

“Türk Oğuz Beyleri, milleti, işitin: Üstte gök basmasa, alta yer delinmese Türk Milleti, ilini töreni kim bozabilecekti? Türk Milleti, vazgeç, pişman ol!

Disiplinsizliğinden dolayı, beslemiş olan bilgili kağanınla, hür müstakil iyi iline karşı kendin hata ettin, kötü hale soktun. Silahlı nereden gelip dağıtarak gönderdi? Mızraklı nereden gelerek sürüp gönderdi. Mukaddes Ötügen ormanının milleti, gittin. Doğuya giden gittin. Batıya giden gittin. Gittiğin yerde hayrın şu olmalı: Kanın su gibi koştu, kemiğin dağ gibi yattı. Beylik erkek evlâdın kul oldu, hanımlık kız evlâdın cariyeye oldu”².

¹ Banarlı, Nihat Sami, “Resimli Türk Edebiyat Tarihi”, Mili Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971, s.81.

² Ergin, Muharrem, “Orhun Abideleri”, Millî Eğt. Basımevi, İstanbul 1970, s.8-9.

Kadına verilen değer ve onu üstün tutma her zaman ön plandadır. İslâmi Devir Türk Destanları'nda da böyledir. Eski Türk Yazıtlarında da Türk Kağan ve kumandanlarının başarılarının annelere, kadınlara bağlanmış olması da bunun bir ifadesidir: "Umay teg ögüm katun kutinga inim Köl Tigin er ad bultı." (Umay gibi annem hatunun kutu sayesinde kardeşim Köl Tigin erkeklik yiğitlik adını elde etti.) Költigin Yazıtı Doğu 31. satır.

Türk kadın anlayışının destanlara işlenmiş bu çizgileri, İslâmi Devir, yani İslâmiyetin kabulünden sonraki Türk Destanları'nda da devam etmiştir. 12. ve 14. yüzyıllarda **Oğuz Kağan Destanı**'ndan öykü haline getirilen **Dede Korkut Hikâyeleri**'ndeki kadın anlayışı, yalnız eski devirlerin anısı olarak değil, Anadolu'da yaşam tarzı olarak da ilk çağ destanlarından farklı olmayacaktır.

Dede Korkut Kitabı'nda, dört kadın tipine rastlanır. Bu hikâyelerdeki kadınların bir kısmı, göçebe evin direğini yıkmaya başlayan, lânet ve nefretle anılan kadın tipleridir. Bir kısmı da kahramanlar gibi asil ve yiğittirler. Hatta duygusal anlamda daha da yücedirler. Aynı zamanda iyi anne, iyi kardeş, iyi eştirler. Gerekince, Begil'in karısının yaptığı gibi, kocalarına akıl öğretirler. Esas olarak monogami vardır. Ancak çok zor durumlarda birden fazla kadın alınabilmektedir. Diğer durumlarda ikinci bir kadın almak hiçbir zaman akla gelmez. Karısından çocuğu olmayanlar bile bunu düşünmezler. Kadınlara çok saygı gösterirler. Dirse Han oğlu Boğaç Han Destanı'nda, Dirse Han, Bayındır Han'ın ziyafetinden gelir, çocukları olmadığı için kara çadıra oturtuluşunu Hatunu'na şöyle anlatır:

"Der:

Berü gelgil başum bahtı İvüm tahtı
İvden çıkup yoriyanda selvi boylum
Topuğında sarmaşanda kara saçlum
Kurulu yaya benzer çatma kaşlum
Koşa badem sığmayan tar ağızlum
Güz almasına benzer al yanaklum
Kavunum, viregüm düvlegüm
Görür misin neler oldı"³.

Görüldüğü gibi Dirse Han karısının güzelliğini överek, incitmeden, topaç gibi bir oğul vermeyişinin nedenini sormaya hazırlanır. Çünkü çocuğu olmayanların Allah'ın gazabına uğradığına inanılır. Oysa ki aile başkanı baba olmakla beraber bir koca baskısı yoktur. Karı kocanın karşılıklı davranış ve seslenişleri içten ve saygılıdır. Kocalar, karılarına "sevgilim" diye hitap ederler. Dirse Han'ın sorgusu, kusurun kendinden mi, yoksa hanımından mı doğrultusundadır ve öfkeliidir.

Dirse Han'ın Hatunu ise, daha dikkatli, sağ duyulu ve yapıcıdır:

³ Ergin, Muharrem, "Dede Korkut Kitabı I Giriş-Metin-Faksimile", Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1997, s.79.

"Hay Dirse Han, bana kazab itme, incinüp acı sözler söyleme, yirtünden örü turgıl, ala çadırın yir yüzine dikdörgil, atdan aygır deveden buğra koyundan koç öldürgil, İç Oğuzun Taş Oğuzun biglerin üstüne yiğnak itgil, aç görsen tayurgıl, yalınçak görsen tonatgıl, borçluyu borçından kurtargıl, depe gibi et yığı, göl gibi kımız sağdur, ulu toy eyle, hacet dile, ola kim bir ağzı du'alının alkısı-y-ile Tanrı bize bir batman ayal vire didi"⁴.

Evin dayağı odur ki kırdan yabancından eve bir misafir gelse, kocası evde olmasa, o onu yedirir içirir, ağırılar gönderir. Evin işlerine, ziyafetlere her zaman kadın nezaret eder. Çok kuvvetli bir ana sevgisi vardır. O Âyişe, Fâtıma soyundandır.

Dede Korkut'un "Solduran sop", dediği lânet ve nefretle andığı kadın tipleri, uygarlığın, gelenek ve göreneklerin değişmesinde de olumsuz etkileri olan sonuncu kadın tipidir. Dede Korkut şöyle anlatır:

"Geldik ol kim solduran soptur... Sabahleyin yerinden kalkar, elini yüzünü yıkamadan dokuz bazlama ile bir külek yoğurt bekler, doyuncaya kadar tıka basa yer, elini böğrüne koyar: "Bu evi harap olası kocaya varoludan beri daha karnım doymadı, yüzüm gülmedi, ayağım pabuç, yüzüm yazmak görmedi" der, "Ah nolaydı, bu öleydi birine daha varaydım umduğundan daha uygun olaydı" der, onun gibisinin, hanım, bebekleri yetişmesin. Ocağına bunun gibi kadın gelmesin.

Geldik ol kim dolduran topdur. Dürtükleyince yerinden kalktı, elini yüzünü yıkamadan obanın o ucundan bu ucuna, bu ucundan o ucuna çarpıştırdı, dedikodu yaptı, kapı dinledi, öğleye kadar gezdi; öğleden sonra evine geldi, gördü ki hırsız köpek, büyük dana evini birbirine katmış, tavuk kümesine, sığır damına dönmüş; komşularına seslenir ki: "Kız Zeliha, Zübeyde, Ürtüveyde, Çan Kızı, Çan Paşa, Ayna Melek, Kutlu Melek ölmeğe, yitmeğe gitmemiştim, yatacak yerim gene bu harap olası idi, nolaydı benim evime birazcık bakaydınız, komşu hakkı Tanrı hakkı" diye söyler. Bunun gibisinin, hanım bebekleri yetişmesin. Ocağına bunun gibi kadın gelmesin. Geldük ol kim niçe söyler isen bayağıdır"⁵.

Ak bürçekli analar: Kocalarının kâfir kızları ile düşüp kalkmalarını, kâfir kızlarının onlara sâkilik etmelerini kıskanmazlar ama, baba ile oğul arasındaki

⁴ Ergin, Muharrem, "Dede Korkut Kitabı I Giriş-Metin-Faksimile", Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1997, s.81.

⁵ Ergin, Muharrem, "Dede Korkut Kitabı I Giriş-Metin-Faksimile", Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1997, s.76.

sorunlarda, analık ve hanımlık yönlerini kullanarak daha ziyade oğullarının yanında yer alır, yaptıklarından pişman olan hanlına ders de verirler. Kırk nâmet kiskançlıklarının sonucu Boğaç Han'ı babasına vurdurturlar. Oğlancığını kana bulanmış olarak bulan Dirse Han'ın Hatunu:

“Der:

Kara kıyma gözlerün uyhu almış açgıl ahı
On igiçe süntüçüğün ören olmuş yıgsur ahı
Tanrı viren tatlu canun seyranda imiş anıt ahı
Öz gevde de canun var-ise oğul haber mana
Kara başum kurban olsun oğul sana

Ne bileyin oğul oğul arslandan-mı oldı
Yohsa kaplandan-mı oldı ne bileyin oğul
Bu kazalar sana nireden geldi”⁶.

Ailenin çok sağlam olduğu Oğuzlarda çocukların ana babaya hürmeti de kesindir. Babanın bir sözünü iki eden çocuk iyi sayılmaz. Ama, ana hakkı Tanrı hakkıdır.

Sonunda oğlunun kulağına ses gider. Başını kaldırıp, gözünü açar ve anasına:

“Ana ağlamagıl, mana bu yaradan ölüm yoktur korhmagıl,
boz atlu Hızır mana geldi, üç kerre yararı sığadı, bu
yaradan sana ölüm yokdur, dağ çiçeği, anan südi sana
merhemdür didi”⁷.

Onlar anadır. Dağ çiçekleriyle sütlerini karıştırarak merhemler yapar, böylece halk hekimliğini de gündeme getirirler. Elâ gözlü, ince belli kızlar da onlara yardım ederler.

Ahlâkın yüce, namusun kuşal olduğu büyük Oğuz destanına dayanan hikâyelerde kuvvetli bir aşk mevcut değildir. Kuvvet ve cesaret çok önemlidir. Aranılan vasıf kahramanlıktır. Kadınlarda bile bu tipe önem verilir.

Kadınların bilekleri ve belleri çok güçlüdür. Karşı karşıya geldikleri bir yiğitle, güçle tutar, ok atarlar. Karı Püre'nin oğlu Bamsı Beyrek Destanı'nda, Bamsı Beyrek tanımadığı beşik kertmesi Banı Çiçek'le tanışmaya gittiğinde; kendisini tanıyan Banı Çiçek'in isteği üzerine birlikte at binerler, ok atarlar, sonunda güçle tutarlar.

⁶ A.g.y., s.88-89.

⁷ Ergin, Muharrem, “Dede Korkut Kitabı I Giriş-Metin-Faksimile”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1997, s.90.

⁸ A.g.y., s.123.

Bu kadınlar aydan arı, güneşten güzeldirler. Gözlerini açıp gördükleri, gönül verip sevdikleri yiğitleri için canlarını fedâ ederler. Deli Dumrul Destanı'nda Azrâil'in talebi üzerine; canlarını istemek için ana ve babasına giden Dumrul, eli boş döner. Olayı anlattığı karısı, onun yerine canını vermeye razı olur ve şöyle der:

"Der:

Ne dirsın ne soylarsın
Göz açuban gördüğüm
Könül virüp sevdüğüm
Koç yigidüm şah yigidüm
Tatlu damağ virüp sorışduğum
Bir yasdukda baş koyup emişdüğüm
Karşu yatan kara tağları
Senden sonra men neylerem
(.....)
Senün ol muhannet anan baban
Bir canda ne var ki sana kıyamamışlar
Arş tanığ olsun kürsi tanığ olsun
Yir tanığ olsun gök tanığ olsun
Kadir Tanrı tanığ olsun
Menüm canum senün canuna kurban olsun"⁹.

Türk topluluk hayatında erkeğe yakın hatta onunla her bakımdan ortak bir hayat yaşayan; yiğidi ata binmeden o binen, hasmının başını getiren, erkeğinin karşısında kendi varlığını kanıtlayan bu kadına saygı duyulmakta, söz sahibi yapılmaktadır. Bu hikâyede kadınla erkek aynı konumdadır, eşittir, birbiriyile bütünleşmiştir.

Bu kadın tipi, zevklerin ve değer ölçülerinin değişmesiyle; bazı niteliklerini yitirmiş veya önemini kaybetmiştir. Türk kültüründe İslâmi Devrin başlaması, hayat görüşünü ve insan tipini tamamen değiştirmiş, bağlantılı olarak uygarlık, gelenek ve görenekler de değişiklik göstermiştir. Bu da çevresine girdiği yeni hayat anlayışının, yeni düşünce dünyasının etkisiyle olmuştur.

ABSTRACT

In this article, it is investigated Oguz Kagan and Dede Korkut Epics soma inscriptions are researched and it is determined the women position in Turkish community after and before İslamism.

⁹ Ergin, Muharrem, "Dede Korkut Kitabı I Giriş-Metin-Faksimile", Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1997, s.183.